

Hans Renders

Het Bokkige compromis van Julien Weverbergh

Terugblik op een leven met tijdschriften

De man die bij wijze van parodie op de structuuranalyses van *Merlyn* een sinterklaasliedje uitputtend analyseerde, is nu directeur van een uitgeverij. Hij werd op 26 mei 1930 te Antwerpen geboren. In de tijd dat hij stichter en redacteur van allerlei tijdschriften, zoals *Bok*, *Mep* en *Komma*, was, heette hij nog weverbergh. 'weverbergh is zo geschreven als reactie tegen de overschatting van enkele auteurs uit die tijd die aan de hoofdletter van hun naam de hoge hoed symboliseerden.' Zijn moeder heette Anna Rooms; anders dan haar naam doet vermoeden is Julien Weverbergh niet rooms maar door die naam is hij wel aan zijn pseudoniem Anne Rooms gekomen. Onder deze naam publiceerde hij *Omtrent De Trein der Traagheid* (1977). In het door hem opgerichte schooltijdschrift *Start* publiceerde hij, behalve onder eigen naam, ook onder de pseudoniemen Enkidu en m.j.

Op het omslag van het *BokBoek* schreef Paul de Wispelare: 'Naar eigen mededeling is BOK voor Weverbergh in de eerste plaats een persoonlijk geestelijk avontuur geweest: "BOK was n.l. oorspronkelijk bedoeld als een afrekening voor mezelf met de officiële (en school-)grootheden uit 'onze' literatuur'."

In het laatste nummer van *Bok* schreef weverbergh: 'Over geen enkele in BOK gepubliceerde tekst heb ik spijt, wroeging of wat ook. (Alleen het stuk tegen Hermans had anders moeten zijn; er zijn nooit meer weg te wissen misverstanden door ontstaan).'

Hij schreef in *Een brief aan de minister*, een pamflet, dat het merendeel van de leraren Nederlands het 'Janisme' aanhangen. 'U begrijpt, onze Jan is en wil een voorbeeldig leeraar zijn: hij leest dus nooit. Hij is een CRETIN. En daar bent u verantwoordelijk voor.'

U publiceerde in 1958 Realizaties. Wat was dat voor een boek?

Dat was een dichtbundel in twaalf exemplaren, door een vriend geïllustreerd. Jonckheere heette die man, niet Karel, hoor, maar een onbekende schilder.

Kunt u schetsen hoe u tot de oprichting van Bok, en iets daarvoor, van Start bent gekomen?

Eigenlijk is dat gekomen omdat ik altijd wel geschreven heb en op zeker ogenblik contact begon te zoeken met, zoals dat gaat, de schrijvende wereld. Ik was toen een jaar of der-

Julien Weverbergh. Foto: Fotoagentschap Luc Peeters, Lier.

tig. Ik had al een boek geschreven, misschien wel twee. *Een dag als een ander* is voordien geschreven geweest en ik had een boek gemaakt dat heet *Gilgamesj herschrijven*. Dat had ik geprobeerd bij Manteau te plaatsen maar was geweigerd en toen ben ik begonnen met de gewone weg te bewandelen. Dat was natuurlijk wat gaan opsturen naar tijdschriften. Ik was toen bezig met een onderzoek naar de Franse erotische poëzie uit de 17de eeuw. Een eerste deel daaruit had ik naar *Gard Sivik* gestuurd. Ze waren bereid het op te nemen. Nadien is een volledige studie in *Diagram* verschenen. Maar toen ik daarover begon te corresponderen met René Gysen heeft hij gezegd: maak daar eens een stukje van voor *Gard Sivik*. Ik denk dat in die tijd mijn contact met Boon ontstaan is. Hij heeft me ook aangezet om te gaan publiceren. Ik had namelijk over *Menuet* van Boon een stuk geschreven in het blaadje *Metterdaad* van de 'Vereniging voor Sexuele Hervorming' in België. Dat begon toen hier, in navolging van Nederland waar het al een hele impact had, op te gloeien. Er werd een afdeling opgericht door Pierre van Rompay, die

Hans Renders. Schreef het afgelopen jaar regelmatig in *Het Oog in 't Zeil*, onder andere over het tijdschrift *De Schone Zakdoek*. Deze maand verschijnt bij Uitgeverij Martinus Nijhoff te Leiden zijn boek *Barbarber 1958-1971*.

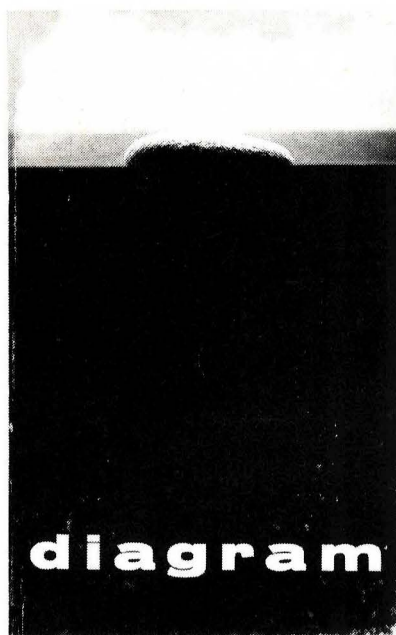

Diagram (januari 1963 - december 1964) was een driemaandelijks tijdschrift dat acht nummers in zeven afleveringen telde met als ondertitel: 'voor progressieve literatuur'. De redactie bestond uit Paul de Wispelaere, Korban (pseudoniem van Hendrik Manhaeve), Hedwig Speliers en Jan van der Hoeven. Later trad Hedwig Speliers af als redacteur en kwamen Willem M. Roggeman en Marc Andries in de redactie. De redacteurs waren tevens de belangrijkste medewerkers. De spil van het blad was de redactiesecretaris Paul de Wispelaere. Hij formuleerde in het eerste nummer het standpunt dat *Diagram* wilde verdedigen: de literatuur zuiveren van dikdoeners en de literaire kritiek inrichten op grond van vormenmerken. Hiermee verklaarde *Diagram* zich tot de Vlaamse pendant van *Merlyn*. De esthetische analyse van het werk dient binnen deze opvatting altijd voorrang te krijgen op de personalistische aanpak. Door de bijdragen van weverbergh, redacteur van *Bok*, werd het *Diagram*-programma danig gerelativeerd. De polemische rubriek 'ping-pong' uit het eerste nummer werd later voortgezet onder de naam 'De Kam', die vooral bepaald werd door Herwig I.eus. Na twee jaargangen fuseerden *Diagram* en *Bok*, waaruit *Komma* is voortgekomen. De scherpe tegenstelling tussen de 'vorm' en de 'vent' was bijgelegd.

Literatuur: Assche, Hilde en Roemans, Rob. Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften. Reeks 1, deel 13 (1969).

Omslag van het eerste nummer van *Diagram*.

met mij al eens een tijdschrift had willen beginnen, toen we nog studeerden. Maar dat is nooit doorgegaan. Hij heeft me toen op zeker ogenblik gevraagd voor *Metterdaad* over literatuur te schrijven. Ik had een onderwerp uitgekozen, 'Het kind in de literatuur', omdat dat zo'n beetje paste in dat blad. Ik schreef onder andere over het kind in het werk van Eugène Boeye, een auteur die u niet zult kennen, over *Klinkaert* van Piet van Aken en over *Menuet* van Boon.

Boon heeft dus gezegd: schrijf nu maar voor mij ook in de *Vooruit*. Ik weet nog goed dat het eerste stuk over de correspondentie Ter Braak-Du Perron ging.

En toen was Start er al?

Op de school waar ik werkte, zat een jongen die nogal intelligent was en veel schreef. Te zamen hebben we *Start* toen opgezet omdat ik eigenlijk met mijn teksten geen blijf wist. Het was geen tijdschrift voor school natuurlijk.

U was daar leraar Frans.

Ja, en ik kreeg de dinsdagmiddag om met die leerlingen iets te doen. Dus wat deden we: we maakten een tijdschrift. Dat is toen in handen gevallen van René Gysen en ook van Willy Roggeman. Het moeten Roggeman, Boon en Gysen geweest zijn die mij gezegd hebben: jongen, jij moet meer gaan publiceren maar het soort schrijven dat jij doet daar bestaat geen enkel blad voor. Je moet je eigen blad maken.

U hebt toen met Herman Cluytens Bok opgericht.

Ik wou toen wel iemand hebben. Die Herman Cluytens was wel een rare man. Net als de stukken die hij geschreven heeft, nog altijd schitterend, hoor. Die parodieën die hij deed!

Waar kwam Herman Cluytens plotseling vandaan?

Die zat bij mij op school, waar hij leraar Frans was. Hij

was de enige leraar met wie ik kon praten. We lagen alle twee zwaar overhoop met een leraar Nederlands die ik later de naam 'Jan' heb gegeven. Het 'Janisme' is daaruit ontstaan.

Ik kon Cluytens met veel moeite overhalen om mee te doen maar hij heeft het niet met passie gedaan. Cluytens deed dat als een soort amusement.

En dat is ook de reden dat hij eruit is gestapt?

O ja, omdat het andere allures kreeg. Het begon vorm aan te nemen. Cluytens kwam uit een nogal sjieke familie. Zijn vader was leraar Latijn geweest aan het Atheneum in Aalst en dat was helemaal bourgeois. Met heel dat *Bok* zat ik direct in de schandaalkronieken en Cluytens wilde daar liever uit blijven en geruisloos verdwijnen.

Dus u was niet gebrouilleerd met hem?

Nee, nee. Ik was met hem gebrouilleerd omdat zijn tekst nooit op tijd klaar was. Ik werkte zeer snel, rechtstreeks op stencil. En voordat ik van hem een tekst kreeg, ooch. En ik wou dat dat blad zeer regelmatig verscheen en zeer snel. Dat was het enige waar ik in geloofde omdat het een blad was dat moest ingrijpen. Ik wist op voorhand dat dat blad niet lang ging duren, dat het een korte impact zou hebben, maar dat moest dan wel snel op elkaar. Boon heeft me dat zwaar ontraden. Hij heeft me dikwijls gezegd, voordat er een nummer of drie, vier waren: man, je moet dat niet doen. Je hebt te veel stof, je moet dat spreiden. Je moet dat niet zo kort achter elkaar laten komen.

En Cluytens kon dat ritme niet aan, he.

Zo heb ik dan de stencils gebruikt van het laatste nummer van *Start* voor het eerste nummer van *Bok*. En de adressen, de mensen die het kregen, zijn van René Gysen gekomen. Ik had honderd exemplaren gemaakt. Maar dat werd bij ieder nummer meer en meer. Op het einde was dat niet meer te houden. Ik geloof dat ik toen bijna duizend exemplaren had.

Bok (juni 1963 - november 1964), voortgekomen uit het schoolblad *Start* (vijf nummers), verscheen in tien gestencilde afleveringen. Aanvankelijk was de ondertitel 'Kritisch Two-men maandblad'. De redactie bestond uit Herman Cluytens en weverbergh, vanaf het vijfde nummer was weverbergh de enige redacteur. Na tien nummers fuseerde *Bok* met *Diagram*, dit leidde tot de oprichting van *Komma*. Maar ook vond *Bok* voortzetting in *Mep*. weverbergh formuleerde in het eerste nummer, in zijn artikel 'Bakkeleien met De Wispelaere (en een klein beetje met 'Merlyn')', het programma dat *Bok* wilde volgen. Het enige criterium om literatuur te beoordelen is de 'vent' achter het boek. Deze subjectieve benadering zorgde voor heel wat commotie in het Vlaamse literaire leven. Alle nummers, op het laatste na, werden dan ook een of meer keren herdrukt. *Bok* bevatte uitsluitend kopij óver literatuur.

Er verschenen enkele themanummers: 'Ontleding van Hugo Claus' (nummer 3), 'Dagbladrecensies in enkele Vlaamse dagbladen' (nummer 8) en een Du Perron-nummer (nummer 7). weverbergh (die één keer onder het pseudoniem J. Kreykamp in *Bok* schreef) verdedigde openlijk de moderne auteurs: Gysen, Michiels en Krijgelmans. Hij nam op agressieve wijze stelling tegen gevestigde auteurs als Streuvels, Teirlinck, Roelants en Lampo. In de vaste rubriek 'Paraplu'ke-Parasolleke' werden bijdragen van buitenstaanders opgenomen; na het derde nummer werd de rest van de plaatsruimte ook opengesteld voor andere medewerkers dan de redacteurs. De belangrijkste medewerkers waren: Herwig Leus, Hedwig Speliers en Freddy de Vree. *Bok* was zo actueel dat het enkele malen nodig was een aparte bijlage aan de abonnees te sturen.

Literatuur: R. Roemans & H. van Assche. *Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften*, reeks 1, afl. 14 (1969); weverbergh. *BokBoek* (1965); Kees Fens, 'Bok', in: *Loodlijnen* (1967); J.J. Oversteegen, 'Bokbespreking', in: *Merlyn* 2 (1963) 1.

BOK

kritisch tijdschrift

eerste jaargang no. 1

Omslag van het eerste nummer van *Bok*.

Er was dus veel vraag naar.

Ja. En gedrukt zag ik het niet zitten. Dat was geen blad om te drukken, het had een charme aan het pamfletteren; aan de manier waarop het gemaakt was; aan dat grofkorrelige papier; aan de fouten... Het krioelde van de fouten, er was geen mens die zich daaraan stoorde.

Wat waren toen uw bezwaren tegen het onderwijs?

Alles wat in het 'Janisme' beschreven is, blijft hetzelfde. Een totaal gebrek aan mogelijkheden tot zelfontplooiing. De domheid, om te beginnen van de leerkrachten, de domheid van de directies, de domheid van de inspecties en eigenlijk ook nog de domheid van de leerlingen. Ik heb nooit kunnen lesgeven aan grote klassen zonder dat ik last kreeg met die leerlingen in deze zin dat ik alleen werkte met de goeden. Ik liet de slechten altijd zitten. Dus de reden dat ik het onderwijs slecht heb gevonden, heeft te maken met mijn gebrek aan pedagogisch inzicht en aan geduld met de middenmoot.

Ofer was niet genoeg ruimte om uw temperament uit te leven?
Nee, natuurlijk. Te star.

Maar waarom bent u dan zo lang doorgedaan? U hebt er nog jaren gewerkt.

Tot 1966, dus dat was toch niet zó lang.

En toen bent u naar Roemenië gegaan als correspondent van Vrij Nederland?

Nee, nee, dat kwam erbij. Ik ben gegaan met een studie-

beurs. Ik heb twee jaar na elkaar een beurs gekregen van, dat bestond toen, een of ander wetenschappelijk onderzoek. Ik weet niet precies meer hoe dat in elkaar zat. Het was om een vergelijking te maken tussen Baudelaire, Eminescu en Karel van de Woestijne. Maar ik heb nooit van mijn leven één voet in de universiteit van Boekarest gezet. Ik had dat onderwerp ingediend, maar ik kende geen woord Roemeens. Ik was toen correspondent van Vlaanderen voor *Vrij Nederland* en ik heb toen tegen *VN* gezegd: ik ben daar dan toch een jaar, laat mij de correspondentie daar voortzetten. Verder werkte ik toen ook voor de KRO-radio, *Het Laatste Nieuws* en *De Nieuwe Gazet*.

Maar u hebt op een gegeven moment zelf ontslag genomen op die school?

Ik zou die kwestie liever zo laten. Hoe het ook gebeurd is.

Maar u vond het niet erg dat u weg was?

Luister, ik moest dus weg! Maar ik zou daar toch weggegaan zijn. Die situatie was zo geworden, vooral ook na *Een dag als een ander*. Die mensen herkenden elkaar allemaal. Heel dat dorp sprak daarvan. Na *Een brief aan de minister*, die als los blad in *Yang* zat, is er kabinetsraad geweest. De minister wilde mij in elk geval uit het onderwijs ontslaan. Zo ver ging dat.

En vanuit Roemenië hebt u ook voor Komma geschreven.

Ja, ik was toen redacteur van *Komma*, secretaris zelfs. Ik was steeds een paar maanden in Roemenië en dan weer in

België, dat heeft zo een jaar of vier, vijf geduurd. Ik werkte toen al bij Manteau als redacteur, dus ik deed ook die 50-meridiaanreeks vanuit Roemenië.

U had dus Bok waarvan u van tevoren wist dat het niet lang zou bestaan; daar is Komma uit voortgekomen. Maar u kon de 'Bok-lijn' blijkbaar niet loslaten en zodoende is Mep ontstaan. Hoe ging dat in zijn werk?

Ach, het was vooral de vriendschap. Herwig Leus wilde vooral doorgaan en ook Jan Daele wel. Zij hebben dan ook de redactie gevormd en mij gevraagd of ik nog mee wilde doen.

U beschouwt Mep dus minder als uw eigen tijdschrift dan Bok. O ja! Bok is mijn tijdschrift geweest.

En toen ging het nog verder en zo kwam er een fusie met Daele.

En dan is er nóg een tijdschrift geweest. Waar ooit één nummer van is verschenen, en een tweede dat ik nooit verstuurd heb. Maar daar ben ik de naam van vergeten. Het is gedrukt geweest en al. En het werd verspreid door Manteau zelf.

Het is toch niet Totems?

Totems. Ja.

Toch heb ik hier al twee nummers en in totaal verschenen er wel elf nummers. Hoe zou u Totems willen omschrijven?

Het was een fusie tussen *Mep* en *Daele*, maar ik heb er nauwelijks herinneringen aan overgehouden. Ik weet niet waarom dat blad ontstaan is. Ik meen dat Jos de Man dat wilde. *Totems* was een misgeboorte omdat daar niemand werkelijk achter stond. Het had geen echt programma.

Er is ooit een Amerikaanse vlag gedrukt met daarin 'één eeuw Amerikaanse inmenging in het buitenland'. Dat heeft jaren in de kelder van Manteau gelegen. Het is nooit verstuurd.

[Op nagestuurde briefkaart] Navraag bij Leus levert op dat er zes nummers *Totems* zijn geweest; nadien nogmaals vijf samen met *Schrift* (in totaal elf), waarna Daniël Robberechts zijn eigen eenzame weg is gegaan met *Schrift*. Ook is er een *Totems*-tijding geweest.

Hoe bewust was het allemaal?

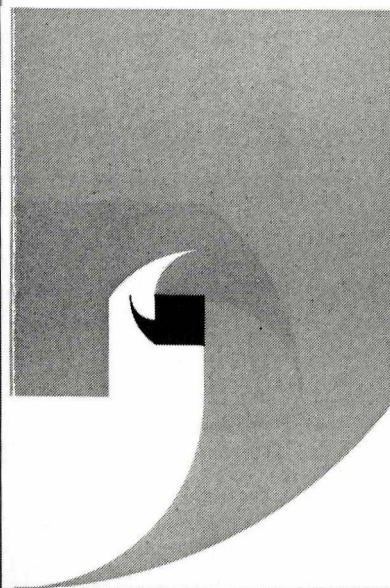
Héél bewust. *Bok* is zeer bewust beleefd geweest. Ik wist ook de slag ervan voor ik eraan begon. Dat is ook uit de correspondentie tussen René Gysen en mij te lezen. Ik kende ook de mentaliteit te goed in dit land. *Bok* was zeer bewust een aanval op het establishment, het was meer dan een zuiver en alleen literair tijdschrift.

Ik moet je eerlijk zeggen dat ik het altijd voorspeld heb dat wij toen geschiedenis schreven. Ik was er me toen zeer bewust van. Ik was al te oud om zo maar een tijdschriftje te maken.

Het maken van een tijdschrift was meer met die tijd verbonden dan nu. Er waren toen veel tijdschriften. Paul van Aken heeft daar voor Vlaanderen de term 'De gestencilde revolutie' voor bedacht.

komma

1

In dit eerste nummer van het tijdschrift dat *Bok* en *Diagram* vervangt vindt U een fragment uit de nieuwe roman van Paul de Wispelaere; enkele pagina's van het idiopathisch journaal van Pierre H. Dubois en het eerste artikel van een serie Uijt de Hel door weverbergh. Come-back van Willy Roggeman als dichter. In de polemische omnibus De Kam: René Gysen slaags met Vlaanderen en de moraal.

Omslag van het eerste nummer van *Komma*.

Komma (februari 1965 - juni 1969) verscheen driemaandelijks; naast het tijdschrift bracht de redactie bij iedere jaargang een speciaal nummer in boekvorm uit. De onderwerpen van deze nummers waren: 'Louis Paul Boon', '5 geloofsbrieven', 'Het binnenste buiten. Aspecten van het moderne teater' (door Pierre Dubois) en 'René Gysen'. De redacteurs, Pierre H. Dubois, W. Roggeman, weverbergh, Paul de Wispelaere en René Gysen (tot diens dood na het derde nummer van de vierde jaargang) waren de belangrijkste medewerkers.

Komma is het gevolg van een fusie van *Bok* en *Diagram*. Hiermee werden twee uiteenlopende visies, vorm-gericht en personalistisch, in één tijdschrift bij elkaar gebracht. 'De komma moet eens gezet worden, bij wijze van relativiteit, tussen de literaire sleur en de mode.' De vaste rubriek 'De Kam' (die ook in *Diagram* bestond) werd gebruikt voor polemieken.

Literatuur: Van Assche, H. & Roemans, R. *Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften*. Reeks I, deel 14 (1969) en reeks III, deel 1 (1970).

Bok was zagezegd uw lijfblad?

Ja.

In hoeverre beschouwde u uzelf als een erfdrager van de Forumtraditie? U schreef toentertijd al over de correspondentie Ter Braak-Du Perron.

Ik moet je eerlijk zeggen, *Bok* is misschien wel voortgekomen uit het lezen van Multatuli. Ik heb zeer aandachtig, veel en jarenlang Multatuli gelezen en ik denk nog eerder dat heel die *Bok*-geest mee is gekomen uit wat ik meedroeg van

Multatuli. Want echt volop Du Perron en Ter Braak lezen dat deed ik in die periode of kort voordien. Ik mag niet zeggen dat ik bewust die *Forum*-generatie heb nagedragen. Door het lezen van de herinneringen van Greshoff ben ik in *Forum* geïnteresseerd geraakt.

U was ook niet zo zuiver in de leer als de mannen van Forum.

O nee! God nee! En ik moet je zeggen dat het speciale Du Perron-nummer voor mij is geboren uit een gevoel van: laat ik eens iets doen wat een ander niet doet. In de Vlaamse leesgemeenschap waren generaties leraren Nederlands die de naam Du Perron niet eens kenden. Dat is heus authentiek. Ik was zelf erg geïnteresseerd geraakt in de Vlaamse periode van Du Perron, en daarom in Gistoux enzovoorts. Samen met Leus heb ik dat nummer gemaakt omdat er nogal wat zaken onvoldoende belicht waren. En eerlijk gezegd was dat stuk over Du Perron tegen Hermans meer een soort bewondering voor Hermans dan een verdediging van Du Perron.

Maar zo heeft Camille Houkaert (= W.F. Hermans) het nooit opgevat.

Nooit hebben ze het zo opgevat terwijl het toch reëel zo was. Ik had een grote bewondering voor Hermans en was daarom ontgoocheld toen ik ontdekte dat hij een aantal essentiële fouten maakte. Een van de fouten die mij nu te binnen schiet is dat Ter Braak de naam Jozef Stalin niet zou kennen, terwijl twee bladzijden verder die naam hem toch te binnen schiet. Hermans' sneren over Ter Braak die niet eens de echte naam van Stalin kende — en hem ook nergens kon vinden. Hermans had dus het boek niet gelezen waarover hij oordeelde!

Uw aanval op Hermans was dus een poging tot vadermoord?

Ja, maar niet het ophemelen van Du Perron zoals die Du Perron-clans dat zagen. Toen Bert Bakker het gelezen had, wilde hij het direct in *Maatstaf* hebben. Ik herinner me nog dat ik bij 'De Bij' kwam de eerste keer. Remco Campert zat het daar glunderend te lezen. Ik zal het nooit vergeten, vingerlikkend want niemand durfde Hermans zo maar aan. Ik nam hem op formele foutjes te pakken.

Ik ben praktisch zeker, als ik dat stuk niet geschreven zou hebben, dat ik bevriend zou zijn geraakt met Hermans. Hij moet voor heel die historie met *Bok* een bewondering hebben gehad. Ik geloof dat ik hem daarvoor psychologisch voldoende ken. Ik ken hem niet persoonlijk, ik heb hem nog nooit in mijn leven ontmoet, maar ik voel dat en hij weet dat.

Een ogenblik heb ik gedacht dat Camille Houkaert een pseudoniem van Freddy de Vree was. Er stonden in dat stuk een aantal persoonlijke dingen waarvan ik wist dat iemand uit mijn omgeving ze had doorgespeeld, dat was Freddy de Vree. Mijn stuk tegen Hermans liet ik voor verschijnen aan René Gysen lezen, Freddy de Vree heeft het daar meegenomen en aan Hermans doorgegeven. Dat was eigenlijk een kladversie. Het was een van de weinige stukken die ik zorgvuldig heb geschreven.

In hoeverre was uw houding in Bok een bewuste houding tegenover Merlyn? Ik bedoel tegenover de merlynistische opvattingen

over literatuur?

Dat was welbewust, maar *Bok* is daarvoor niet opgezet. Ik bewonderde in *Merlyn* wel de nauwkeurige tekstanalyses, waarvan ik wist dat het ook noodzakelijk was, maar ik heb gepoogd die twee houdingen met elkaar te verbinden. Daarom maakte ik het speciale nummer over Claus over *Omtrent Deedee* waar ik eigenlijk diezelfde methodiek heb willen toepassen. Maar ik ging een stap verder, niet alleen zuiver tekstanalyse maar ook interpretatiemogelijkheden erbij halen en het betrekken van de 'vent' achter de tekst. Dat was een bewuste correctie op *Merlyn*.

Maar aan de ene kant was u op zoek naar de 'vent' achter de tekst en aan de andere kant wordt dat nummer als een schoolvoorbeeld van vormanalyse beschouwd.

Het was ook een soort zelfbevestiging. Ik kreeg indertijd veel reacties in de trant van: het is gemakkelijk van alles te beweren maar wat weet je verder van literatuur, je hebt niet eens een literatuuropleiding gehad. Toen wilde ik bewijzen dat ik een boek kon lezen. Met dat nummer maakte ik een visitekaartje waarvan men zei: verdomme, als hij het zo analyseert dan moet je oppassen want als hij over een ander boek een uitspraak doet dan kan hij het waarschijnlijk bewijzen.

Je moet eerst dus zien wat er geschreven is en dan kun je gaan interpreteren, kijken wat er achter dat geschrift zit. Dus ik zie een boek veel complexer dan de mensen van *Merlyn* dat deden.

Wat vindt u van de literatuursociologische aanpak van Vanheste, die het nodig vond wetenschappelijk werk onder pseudoniem (= Bert Brouwers) te publiceren?

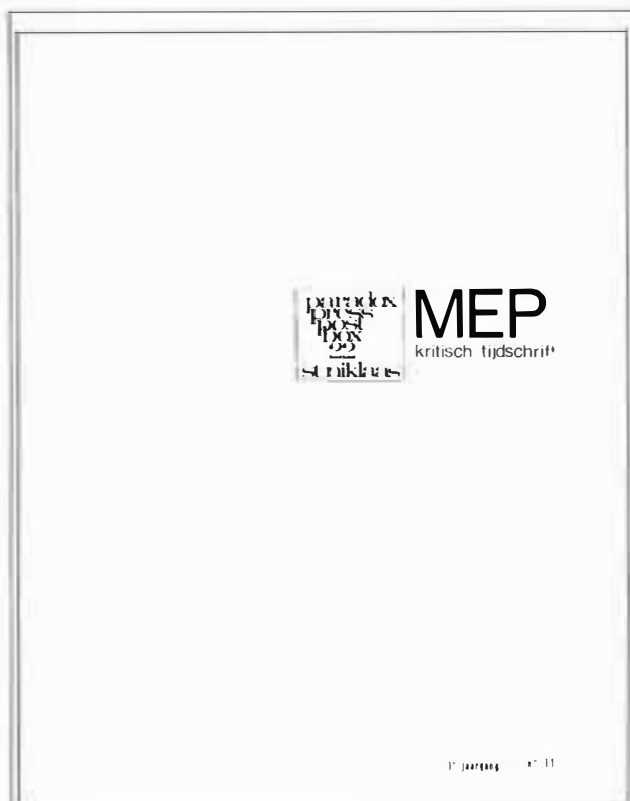
Dat zegt mij niets. Later is dat allemaal nog verergerd tot totaal vormelijke analyses. Ze hebben tegenwoordig angst om zich uit te spreken. Ze maken een analyse van wat er staat maar ze durven geen oordeel te geven. Ze blijven zich vasthouden aan het nauwkeurig beschrijven van die teksten. Dat vind ik fout. Een tekst is nog altijd een belevenis, en ik vind dat je op een boekkritiek moet geven. Ik vind dat de lezer een persoonlijkheid moet worden naar aanleiding van een boek. Literatuur is maar aanleiding om over literatuur te schrijven. Daarom had die *Bok*-periode ook meer als alleen met literatuur te maken. Dat was een soort sociaal verschijnsel van het moment. Dat was iets ongehoords dat je het tegen mensen als Lampo opnam.

Was Lampo voor u wat Dirk Coster voor E. du Perron was?

Ja. Zo iets was hier nog nooit gebeurd. Iets kritisch over Teirlinck schrijven, dat kon dus niet. Je moet dat allemaal zien in het begin van de jaren zestig. De maatschappij was veel meer gesloten. Er was geen tijdschrift ter wereld dat eraan dacht zo iets te publiceren. Daarom had ik dat eigen tijdschrift nodig.

Schrijven is een levenshouding, hebt u vaak gezegd. Hoe is dat te combineren met het directeurschap van een bedrijf?

Ja, dat is mijn job en ik schrijf natuurlijk wel door. Ik heb een dik manuscript. Onlangs heb ik mijn schoonzoon verteld waar het ligt, als mij iets overkomt dan weet hij wat er

Omslag van het eerste nummer van *Mep*.

Mep (mei 1965 - oktober 1968) voerde van nummer 12 tot en met 16 de ondertitel 'Polemisch Tijdschrift'; de overige nummers kregen 'Kritisch polemisch Tijdschrift' als ondertitel mee. Omdat *Mep* zich beschouwde als de subjectivistische opvolger van *Bok* (naast het rustige *Komma* dat ook mede uit *Bok* is voortgekomen), is de eerste aflevering met 11 genummerd. Ook de rubriek 'Paraplu'ke-Parasolleke' uit *Bok* werd voortgezet. De redactie bestond uit Herman J. Claeys, Dirk Claus, Jan Emiel Daele, (die ook onder de naam Walter van Wilder bijdroeg), Herwig Leus en Hedwig Speliers. Na het eerste nummer kwam weverbergh in de plaats van Claus in de redactie en vanaf het zeventiende nummer trok Speliers zich uit de redactie terug. Claeys, redactiesecretaris Leus en weverbergh waren het produktiefst in *Mep*, dat uitsluitend kritische bijdragen opnam. Er werden themanummers gemaakt zoals: 'Roelants' komen en gaan', 'over L.P. Boon' door G. J. van Bork en het driedubbele nummer 18-20 over het werk van Hugo Raes. De redactie gaf ook vijf 'Meptijdin- gen' uit, alle afleveringen hadden betrekking op de 'censuur in eigen land', zoals 'Mep contra de BRT'. In april 1966 kwam de speciale *Mep*-uitgave *puzzelen met Willem Frederik Hermans* van weverbergh uit.

Literatuur: Hilda van Assche & Rob Roemans. *Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften*. Reeks I, deel 14 (1969).

mee te doen. Maar ik vind dat ik deontologisch niet kan publiceren. Dat soort schrijven dat ik kan, is niet te publiceren of ik heb ogenblikkelijk ruzie met iedereen in mijn omgeving.

Is het een compromis om niet te publiceren?

O ja. Trouwens u mag niet vergeten dat het plezier om te publiceren op mijn leeftijd niet meer bestaat. Als ik iets wil schrijven dan doe ik dat en ik probeer dat zo perfect mogelijk te doen. Waarom? Omdat dat plezierig is gelijk een ander postzegels verzamelt. En als het dan perfect is, dan heb ik

plezier gehad. Maar dat dan weer te publiceren... eigenlijk heb ik het liever niet, alleen al voor de reacties daarop. Die vind ik vervelend, zowel positief als negatief.

Hoe staat u tegenover het katholicisme?

Ik ben nog altijd erg anti-katholiek, maar in die periode haalde dat een andere dimensie natuurlijk. Katholicisme stond hier voor macht en dat is weer aan het terugkomen. Als je kinderen had en je werkte bij een katholieke baas en pastoor kwam bij die baas en die zei: Zijn kinderen moeten naar een katholieke school, anders moet je hem buiten gooien, dan had je je daar aan te houden. Mijn vader is ooit bij een baas aan de deur gezet omdat hij een vrije dag opnam op 1 mei en omdat hij zijn zoon niet naar een katholieke school wou sturen. En dat in de moeilijke crisisjaren dertig! Ik ben zelf niet katholiek opgevoed. Ik ben een van de weinige Vlamingen die opgegroeid zijn, maar dan ook compleet, buiten een kerk. En de school die ik hier bezocht daar kwam nooit een pastoor binnen. Godsdienstonderwijs bestond niet voor mij. Ik heb later pas het machtsmisbruik van die kerk in mijn omgeving gezien.

Dit zijn geen literaire maar maatschappelijke oordelen.

Ja, maar de literatuur was ten tijde van *Bok* hier opgedeeld in vakjes, dat wil zeggen als je een niet-katholiek boek uitgaf dan kon je dat niet verkocht krijgen in de boekhandel. Ik kreeg het niet in de bibliotheek en niet in de scholen. Dat is het grote drama van Angèle Manteau geweest, met Boon bij voorbeeld, dat ze die boeken niet kon verkopen omdat die in het *Lectuurrepertorium* van Jozef Baars een nummer 'o' of een nummer '1' kregen. De boeken die niet katholiek waren kwamen zelfs bij *De Standaard* niet binnen. En als ze er wel binnenkwamen dan hadden ze een geel of rood fiche en die werden niet aangevuld. Literair gezien kwamen op de televisie alleen maar katholieke auteurs en werden in alle kranten alleen maar katholieke auteurs besproken. Het was dus meer dan een oppervlakkige levenshouding. De subsidies gingen naar katholieke auteurs et cetera. Dat is nu nog zo. In driekwart van onze scholen komt geen boek van een niet-katholiek binnen. Als je een bloemlezing pakte van een katholieke school dan stonden daar niet-katholieken niet in vermeld.

Had u niet beter de politiek in kunnen gaan? Dat is een meer geïjkt middel om deze misstanden te bestrijden.

Ja, ik had dat moeten doen.

Bent u lid geweest van een politieke partij?

Ja, de socialistische partij natuurlijk. Ik had carrière in de SP moeten maken, kort na de oorlog.

Ook daar is weer een gevestigde orde.

Dan had ik die ook daar bestreden. Dan zou ik ongetwijfeld nu bij de oude partijtop hebben gezeten die een eigen weg had gebaand. En ik zou al verscheidene keren minister geweest zijn. Dat zou een normale evolutie geweest zijn.

Zou u zich een inrichting van de maatschappij kunnen voorstel-

len waarbij u niet met de kont tegen de krib gaat staan?

Nee, in wezen ben ik natuurlijk anarchist. Ik gooi alleen met geschreven bommen.

Waar kwam uw belangstelling voor ufo's plotseling vandaan?

Dat had ook weer te maken met het zoeken naar wat is waar en wat is niet waar. Ik zat in Roemenië en had daar een vriend, Hobonna, die wetenschappelijk redacteur was van de partijkrant, de *Pravda* van Roemenië. Hij was niet de eerste de beste, en hij interesseerde zich voor ufologie. Ik vond het interessant om daarover te lezen omdat de hoeveelheid informatie redelijk beperkt is. Dat ufo-gebied was een duidelijk vatbaar gebied, hooguit 100 boeken. Er werd mij op een gegeven moment gevraagd een inleiding te schrijven. Dat is de reden dat ik in die wereld verzeild raakte.

Het had dus niet uw échte belangstelling?

O nee, want toen ik er doorheen was, ben ik er mee opgehouden. Ik heb er twee, drie of vier boeken over geschreven en toen was het voorbij. Nog altijd schrijven ze me uit die kringen, maar ik hoor daar niet meer. In wezen interesseerde mij het ufo-verschijnsel niet. Wat me interesseert is: wat er over geschreven werd, wat er tegen geschreven werd en de hele problematiek van de discussie daaromheen.

Ze hebben u er ook vaak om uitgelachen.

Och, uitgelachen eigenlijk niet omdat ik het altijd op een peil heb gehouden zonder te vervallen in de belachelijke ufologie.

U hebt veel afgegeven op het Nieuw Vlaams Tijdschrift. U bent het later gaan uitgeven en vervolgens hebt u het doen ophouden. Daarna kwam Manteau met het Nieuw Wereldtijdschrift maar een maand daarvoor verscheen er een ander blad dat eveneens de opvolger van het NVT claimde te zijn. Ik doel natuurlijk op Diogenes.

Dat is een ingewikkelde kwestie hoor. Om te beginnen heb ik het NVT opgenomen omdat ik dat normaal vond. Het NVT heb ik over moeten nemen toen 'Ontwikkeling' failliet ging. Uit de failliete boel van 'Ontwikkeling' heb ik onder anderen Walschap en het NVT gehaald. Ik vond het een morele plicht dat onze uitgeverij dat zou gaan uitgeven. Dat heb ik gedaan en daarna probeerde ik er een andere wending aan te geven, met een uitgebreide en veranderde redactie. Vanaf toen is het ook wel wat veranderd, dat kun je aan de bijdragen zien. Zo is het blad uit handen van de formalisten gehaald. Dat is uiteindelijk een reddingspoging geweest die tot niks heeft geleid. Ik kreeg het aantal abonnementen niet omhoog. Ik heb het laten vallen omdat we nog 111 abonnementen hadden. En direct daarna heb ik geprobeerd met het *Nieuw Wereldtijdschrift* met een nieuwe aanpak en enig lawaai en tamtam et cetera iets nieuws te brengen.

U hebt het boekje van Georges Adé over u rol bij de opheffing van het NVT niet gebruikt om te reageren terwijl het een rechtstreekse aanval op u is.

Ik heb het wel gelezen, hoor. Ik vond er niets in dat de moeite van het reageren waard was. Er zat zo'n groot aantal

Nieuw Vlaams Tijdschrift (april 1946-november/december 1983), opgericht door August Vermeylen, die de verschijning ervan echter niet meer beleefde maar wiens inleidend artikel 'De taak' het eerste nummer opende. Directeur was Herman Teirlinck (tot 1967), die daarom eveneens als stichter op het omslag staat vermeld. Hij werd opgevolgd door Julien Kuypers en na wijzigingen in de redactie door Ivo Michiels (pseudoniem van Ric Ceuppens) en Paul de Wispelaere als hoofdredacteur. Hoewel door de stichter bedoeld als een algemeen tijdschrift, is het steeds hoofdzakelijk literair geweest, met als enige programmapunt het 'Vrije Woord'. Sinds de verschijning van het NVT komen de redactieleden uit verschillende generaties, het streven was om verschillende stromingen uit Noord en Zuid te presenteren. Sinds het blad in 1979 bij Uitgeverij Manteau verscheen was er een politiek progressieve tendens te bespeuren. Er verschenen themanummers over onder andere August Vermeylen en 'Kunst in de jaren 70'. Enkele vaste rubrieken waren: 'Zoek de mens' en 'Reflex'. Het NVT wist in korte tijd door te breken met werk van Elsschot, Gijsen, Claus, Brulez, Lampo en anderen. De redactie en de lijst van medewerkers is te uitgebreid om iedereen te noemen, enkele belangrijke namen (behalve de al genoemde) in dit verband zijn: Van de Woestijne, Gilliams, Toussaint van Boelaere, Schierbeek, Geeraerts en Ruyslinck (pseudoniem van Raymond C.M. de Belsler). *Dietsche Warande en Belfort*, *De Vlaamse Gids* en *Nieuw Vlaams Tijdschrift* maakten gezamenlijk een bloemlezing in boekvorm, *Literair Triptiek* geheten. Sinds 1951 wordt jaarlijks de Arkprijs van het Vrije Woord aan een verdienstelijk schrijver uitgereikt. Zowel *Nieuw Wereldtijdschrift* als *Diogenes* (zoals NVT oorspronkelijk zou gaan heten) claimt de opvolger van het NVT te zijn.

Literatuur: R. Roemans en H. van Assche. *Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften van 1930 tot en met 1958*. Reeks 1, afl. 3. *Nieuw Vlaams Tijdschrift* (1960); Georges Adé (= Laurent Veydt). *De dood van het NVT* (1984).

fouten in, dat heb ik hem ook gezegd en dat heeft hij moeten toegeven. Dat boekje heeft ook geen weerslag gehad. Ik nam het NVT op omdat ik vond dat Manteau zich daar verantwoordelijk voor moest voelen. Anders zou er geen niet-katholiek tijdschrift meer zijn geweest en het moest uit handen van de Volksunie gehouden worden. Het was een Vlaams-nationalistisch blad aan het worden met Jaspers c.s. Adé is een uitgesproken volksunionist.

Is Manteau de enige uitgeverij in Vlaanderen die in literair opzicht iets voorstelt?

Ja, het is een groot woord maar ik durf dat gerust zo te zeggen. Wij hebben zekere verantwoordelijkheden.

Steekt het u als er goede, nieuwe auteurs uit Vlaanderen bij Nederlandse uitgeverijen ondergebracht worden?

Eigenlijk wel maar dat zijn er niet zoveel meer.

Iemand als Tom Lanoye, waarom zit die niet bij Manteau?

Ik heb Tom Lanoye gevraagd, lang voordat zijn boek bij Bert Bakker verscheen...

Hij zat toch eerst bij Kritak?

Ja, en in die periode dat ik gedichten van hem gelezen had, interesseerde hij mij meer dan toen hij zijn kritieken ging schrijven. Eigenlijk interesseerde mij dat niet omdat veel van die kritieken niet voldoen aan wat mijn doelstelling met *Bok* was. Ik heb altijd van feiten gehouden. En Tom Lanoye die voornamelijk in *De Zwijger* schreef, nam vaak een loopje met feiten.

Maar u had hem wel graag in het fonds gehad?

De gedichten wel, maar we hebben ook een stuk proza gepubliceerd in het *Nieuw Wereldtijdschrift*, daarvan zou ik nooit van z'n leven een bundel uitgeven. En noem nog eens iemand! Trouwens Boon komt naar hier. De 'bootjes', zijn stukken uit de krant, gaan wij in zestien delen uitgeven.

Iemand die u ook hebt laten schieten is Leo Pleysier.

Ja en neen. Hij had het manuscript van zijn voorlaatste boek naar ons gestuurd en naar 'De Bij'. Ik denk dat 'De Bij' het vervolgens weigerde, maar daar ben ik niet zeker van. Ik schreef hem dat ik het wilde uitgeven en daarna ben ik heel kwaad geworden want toen wilde 'De Bij' het weer wel. Hij had het naar de ene of naar de andere moeten sturen. Pleysier is dus hier geaccepteerd geweest. Hem had ik veel liever gehad dan Lanoye. Eerlijk gezegd heb ik van Lanoye niet zo'n hoge dunk.

Uw relatie met Paul de Wispelaere is op zijn minst een beetje merkwaardig. Eerst stonden jullie tegenover elkaar, in de tijdschriften Bok en Diagram.

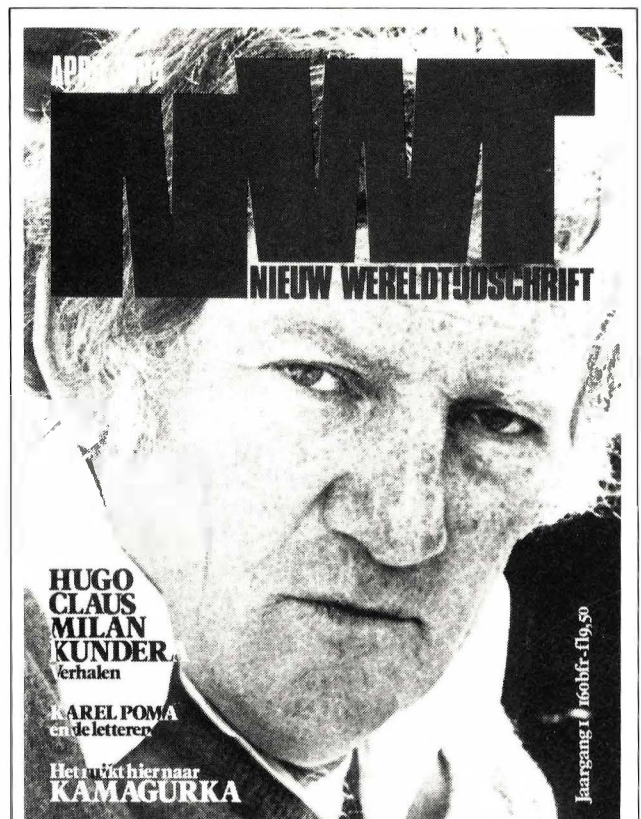
Ja, ik heb fel gereageerd op zijn eerste stuk in *Diagram*. Maar ik ben hem nogal fel gaan verdedigen nadat hij hier zéér zwaar was aangevallen omdat hij plagiaat zou hebben gepleegd. Ik vond dat zo gortig omdat het duidelijk niet waar was. Het ging om een zin hier of daar die ongeveer leek op een zin die Mulisch hier of daar gebruikt. Ik was de enige die hem verdedigde. Iedereen had zich op hem gestort en uit een totaal onverwachte hoek kreeg hij steun. We zijn daardoor dicht bij elkaar gekomen en toen bleek dat er een heleboel zaken waren waar wij het natuurlijk wel eens over waren. Hij staat wat mij betreft nog altijd te veel aan de formele kant van de literatuur, maar ik weet uit privé-reacties van hem dat hij vaak helemaal anders oordeelt. Ik heb hem dat ook verweten in de inleiding van zijn *Facettenoog*. Zodoende ben ik een tijd met hem gebrouilleerd geweest. Niet écht gebrouilleerd, maar het was een zeer kritische inleiding waarin ik hem verweten heb dat hij wel een boek begrijpt, doorlicht en beschrijft maar dat hij zich onvoldoende uitsprak. Maar privé vonden we elkaar terug omdat hij wel dezelfde oordelen over een heleboel dingen had als ik, maar hij durft ze niet uit te schrijven.

Dus die hele hetze is de aanleiding geweest voor een inhoudelijke toenadering?

Ja, en toen zijn we met elkaar gaan praten en we zaten met *Diagram*. Hij heeft me gevraagd om mee te werken maar hij wilde het blad eigenlijk ook staken. Ik heb ook nog een tijdje bij hem gewoond, voordat ik naar Roemenië vertrok of tussen de eerste en de tweede reis. Ik was weg van mijn vrouw en om onderdak te hebben ben ik bij De Wispelaere gaan wonen. Nu ben ik met een Roemeense vrouw getrouwd.

Wat is de reden van de opheffing van Komma?

De uitgever en de redactie hadden er geen zin meer in. Gewoon zoals tijdschriften ontstaan en vergaan. Je moet er achter kunnen staan als redacteur. Je moet het programma duidelijk in je hoofd hebben en je moet er enthousiasme voor

Omslag van het eerste nummer van *Nieuw Wereldtijdschrift*.

Nieuw Wereldtijdschrift (april 1984) onder redactie van Herman de Coninck (hoofdredacteur), Piet Piryns, Paul de Wispelaere en, vanaf het zesde nummer, Benno Barnard, claimt in het colofon de opvolger te zijn van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Dezelfde rol bedeeft het Vlaamse tijdschrift *Diogenes* zich overigens ook toe. *Nieuw Wereldtijdschrift* (de naam is afkomstig uit *Lijmen* en *Het Been* van Elsschot) besteedt veel aandacht aan buitenlandse literatuur, zo werd werk opgenomen van Milan Kundera en Umberto Eco. Maar ook was er aandacht voor The Rolling Stones, Germaine Greer en Jacques Brel. Steeds is op het omslag een afbeelding op 'wereldtijdschriftformaat' geplaatst van iemand aan wie een 'cover-story' gewijd is, bij voorbeeld Hugo Claus, Kees van Kooten en Louis Paul Boon. Opvallend is de dure uitvoering van het tijdschrift, hetgeen past in de formule van literair magazine met populaire onderwerpen die toch diepgang hebben. In de eerste twee nummers verzorgde Herman de Coninck de rubriek 'Achterklap'; andere vaste rubrieken zijn 'Portfoliö' van Freddy de Vree en 'Sport' van Jan Wauters. Benno Barnard schrijft in vrijwel ieder nummer een poëzierubriek.

Vanaf het begin van dit jaar is het *Nieuw Wereldtijdschrift* ondergebracht bij de Weekbladpers (Nijgh & Van Ditmar).

opbrengen en dan krijgt het een vorm. Maar als je dat er niet meer allemaal in hebt en je hebt andere belangstelling en andere mogelijkheden, wordt het een last. In het begin lag er wat mij betreft al een zekere mislukking in *Komma* besloten toen Willy Roggeman zich meteen uit de redactie terugtrok. Hij is nooit op redactievergaderingen geweest, ik geloof dat hij formeel op het omslag is blijven staan als redacteur maar vanaf het begin wilde hij geen enkele redactionele verantwoordelijkheid nemen.

In het laatste nummer van Bok schreef u dat u verder wilde gaan met het uitgeven van pamfletten.

Dat is er nooit van gekomen. Ik geloof dat we in de periode

van *Mep* wel eens losse flodders lieten verschijnen. Ik had eens een televisie-uitzending georganiseerd met Daele, Leus en met Claeys. We zouden de reacties gaan observeren van mensen die boeken kregen. Ik had alle uitgeverijen aangeschreven of ze niet wat oude boeken hadden voor dit doel. We zouden ze na een mis in een dorpje in Vlaanderen uitdelen. Na die mis zouden we geïnterviewd en gefilmd hebben. Ik kreeg pakken boeken van alle uitgeverijen, van België en Nederland. Op het laatste moment is dat verboden geworden door de BRT, toen hebben we een pamflet geschreven om alles uit te leggen. Ik had ten slotte al die uitgeverijen benaderd.

Hoe is uw verhouding met Angèle Manteau?

Die is weer goed. Het is dom, en zij zegt dat ook, dat wij een hele tijd zo naast elkaar gelopen hebben. Ik zie haar nu regelmatig. Achteraf begrijp ik het. Zij is hier weggegaan en

toen dacht ze dat het hele huis met haar ten onder zou gaan en dat ze bij Elsevier met haar auteurs kon instappen. Ik heb daar eigenlijk een stokje voor gestoken. Dat is de basis voor het hele conflict. Ze zat als adviseur bij Hadewijch, nu is ze dat bij Elsevier/Manteau. Ik laat haar wel eens een manuscript lezen.

Is het mogelijk elkaar in Vlaanderen te ontlopen?

Nee, dat kun je niet. Voor Angèle is het een opluchting, want zij probeerde me te ontlopen. Dat mens kwam nergens meer bij wijze van spreken. En nu kan ze zich overal goed vertonen en dat is maar goed ook. Ze heeft toch de firma hier gesticht. Ik heb de eerste stap gedaan, hoor. Ik ben naar haar toegegaan en heb gezegd: Angèle, we zouden toch eens moeten praten, dat kan toch zo niet voort gaan. Een aanleiding vond ik in die Krijnprijs. Ik had meteen een job voor haar: voorzitter van de Krijnprijs.
